

RUDOLF OTTO

Een kwetsbaar leven

A

Viator Defessus

Fessus Viator

Daniël Mok *et al.*

RUDOLF OTTO

Een kleine biografie

UITGEVERIJ ABRAXAS AMSTERDAM

2012

BIOGRAFISCHE KLEINODEN

DEEL IV

Vertalingen: P. van Ipenburg MA, D. Mok, A. Scheepers PhD en M+ Redactie & Communicatie

© 2012 Uitgeverij Abraxas, Amsterdam

NUR: 731 *Biografieën over filosofen*

ISBN: 978-90-79133-08-6

INHOUD

Woord vooraf	7
Waarde collega, door Edmund Husserl	8
De fenomenologische methode	9
Rudolf Otto, inleiding	11
Fin de siècle, 1869-1909	21
Interbellum, 1910-1937	40
Prinzipienreiterei in Marburg	72
Het heilige door H. Groenewegen & D. Mok	77
Ecclesial turn, religieuze ethiek ontspringt aan het Woord	94
Docent in het huis der verwondering, M. Jinkins & D. Mok	95
In memoriam door Gerardus vander Leeuw	119
Nooit leven we zo intens als wanneer we huiveren door Jean-Jacques Suurmond	120
Een wijze uit het westen	123
Het onheilspellende	124
De genadereligie van India en het christendom	125
Index	126
Colofon	128
Das Wort, der Tat, das Schweigen.	128

Als we alles ondergeschikt maken aan het verstand, heeft onze godsdienst niets mysterieus en bovennatuurlijks meer. Als we ons niet aan de beginselen van het verstand houden, wordt onze godsdienst ongerijmd en belachelijk...

Deze twee uitersten zijn gevaarlijk:

1 HET UITSLUITEN VAN DE REDE

2 ALLEEN HET VERSTAND GEBRUIKEN.

Blaise Pascal, *Penseés* 173-183

Het is niet de bedoeling om het buitenredelijke te rationaliseren, dat is onmogelijk. Wel om het te vangen en in zijn momenten vast te leggen, en het zo te beschermen tegen onbillijkheid.¹

Rudolf Otto

¹ *Het Heilige*, x 'Wat betekent non-rationeel?', p. 167 e.v.

WOORD VOORAF

DEZE KLEINE BIOGRAFIE is mede gebaseerd op *Rudolf Otto's Life and Work* in Philip C. Almond, *Rudolf Otto; An Introduction to His Philosophical Theology*. De tekst is echter aanzienlijk uitgebreid, citaten zijn vanuit de bron vertaald en speculaties zijn weggelaten of vervangen door feiten met bronvermelding. In deze uitgave is tevens de biografische notitie *Een wijze uit het westen* uit het gelijknamige boek (2001) verder uitgewerkt en ingevlochten in de tekst. Het bronnenonderzoek hiervoor werd verricht door dr. Rudolph Boeke. *Das Heilige* is indertijd in theologische kringen amper besproken. Een uitzondering was een artikel van H. IJ. Groenewegen.¹ Dankzij de godsdienstfilosofische invalshoek is deze tekst (*Het heilige*) nog steeds vitaal en daarom, in gereviseerde vorm en voorzien van noten, hier opgenomen. Groenewegen maakte Otto attent op de *Zang der engelen* van Joost van den Vondel. Otto reageerde hierop door in de volgende drukken dit gedicht op te nemen. Het *engelenlied*, hier door Martinus Nijhoff op de klinkende regels samengevat:

*Wie is het die zo hoog gezeten,
zo diep in 't grondeloze licht,
van tijd noch eeuwigheid gemeten,
bestaan kan zonder tegenwicht?*

*Heilig, heilig, nog eens heilig,
driemaal heilig: eer zij God.
Buiten God is 't nergens veilig.
Heilig is een groot gebod.*

In *Docent in het huis der verwondering* en *Nooit leven we zo intens als wanneer we hui-
veren* wordt de actuele waarde van Rudolf Otto's gedachtegoed belicht. In *Marburg* wordt aan de hand van hun verschillende ethische opvattingen dieper ingegaan op de kritische relatie tussen Otto en het koppel Heidegger/Bultmann en de voor Otto zo desastreuze afloop daarvan.

In Marburg am Lahn – zittend achter het bureau van Rudolf Otto en omringd door zijn bibliotheek – heb ik mijn eigen onderzoek gedaan. Dank is verschuldigd aan Renate Stegerhoff van het *Rudolf Otto Archief* voor haar welwillende medewerking.

D.M.

¹ Nieuw Theologisch Tijdschrift N° 6, 1917.

Freiburg I/B Lorettostr. 40, 5 maart 1919

Aan Rudolf Otto, Marburg

Waarde collega,

Martin Heidegger attendeerde mij afgelopen zomer op uw boek *Das Heilige*. Als geen ander boek dit jaar heeft het een diepe indruk op mij gemaakt. Het is het eerste begin van een godsdienstfenomenologie. Hoewel het mij toeschijnt dat de theoloog en metafysicus in u zich heeft laten meevoeren op de vleugels van de fenomenologie, en dan denk ik aan het beeld van de engelen die *hun ogen bedekken* met hun vleugels, zal dit boek zich een *blijvende* plaats verwerven in de geschiedenis van de waarachtige godsdienstfilosofie en -fenomenologie. Het is een begin, en het waardevolle is dat het terugkeert naar het ‘prille begin’ en de ‘bronnen’ en daarom in de beste zin van het woord ‘oorspronkelijk’ is. Onze tijd hunkert naar de beschrijving van de werkelijke oorsprong en dan in hogere zin verwoord om zo het verstand te kunnen bereiken.

Ik ben ervan overtuigd dat u mijn vrijelijke woordkeus niet verkeerd opvat. Uit onze Göttinger jaren weet u hoe ik u hoogacht en met welk plezier ik het intellectuele contact met u opzocht. Nu u ons deze waardevolle fenomenologische bijdragen heeft aangereikt, zouden wij het zeer op prijs stellen als nieuwe ontmoetingen zouden volgen.

Met welgemeende groeten en blijvende hoogachting,

E. Husserl¹

1 *Otto Archief*, Marburg, Hs. 797:794, *Husserl Archief*, Leuven, RI Otto 5.III.19.

Vgl. Hans Walter Schütte, *Religion und Christentum in der Theologie Rudolf Ottos*; Theologische Bibliothek Töpelmann deel VI, Walter de Gruyter, Berlijn 1969, pp. 139-142.

DE FENOMENOLOGISCHE METHODE

DE FENOMENOLOGIE, DE LEER DER VERSCHIJNSELEN, staat tussen de vermelding van een chaotisch aantal feiten en de doorgevoerde abstractie van een alomvattend waardeoordeel in. Zij probeert structuren te zien in de verwarrende berichtenstroom, maar stelt het oordeel nog even uit.¹ Er moet ruimte komen voordat de beslissingen vallen.

Fenomenologie kan de wetenschap van het tussenrijk genoemd worden want zij voert een rechtmatig interregnum. Nadat de gegevens zijn samengebracht en voordat de systematische ordening en definitieve beslissingen kunnen inzetten, komt haar de leiding toe in de geestelijke bezinning. Zij leeft tussen de empirische werkelijkheid en de waarheidsvraag.²

Fenomenologie wil niet oordelen, interpreteren of vertalen, maar begrijpen.

Fenomenologie is de wetenschap van het zuivere bewustzijn. Het is een denken zonder vooroordelen dat verschijnselen en mensen in hun eigenwaarde tot hun recht wil laten komen.

Het is een zuivere benadering, van mens tot mens, van geest tot geest.³

1 K. H. Miskotte, *Om het levende woord*, 's-Gravenhage 1948, p.51.

2 K. H. Miskotte, *Het wezen der Joodse religie*, Kampen 1982, p. 51-52.

3 Vgl. Derk N. Stegeman, *Kiest u heden Wien gij dienen zult!*; uit de bundel 'Wij willen het heidendom eeren' (Miskotte in de 'nieuwe tijd'), Baarn 1994, p. 23.

Over Rudolf Otto en Miskotte, zie blz. 61.

EEN KWETSBAAR LEVEN IN HET FIN DE SIÈCLE & INTERBELLUM

1869-1936

Rudolf Otto

Godsdienst is de beleving van het mysterie en het komt tot uiting als het gevoel zich openstelt voor de indrukken van het eeuwige dat verschijnt door de sluier van het tijdelijke.

In 1921 stond de volgende tekst op het bankbiljet van 50 Pfennig:

*Herr Augustin gab in Zeiten der Not
Den Hungernden Kindern Gothas Brot.
Heut füllen Quäker aus fernem Land
Mit edlem Brot der Hungernden Hand.*

KLEINE BIOGRAFIE VAN RUDOLF OTTO

INLEIDING

TWEE INVLOEDRIJKE, MONUMENTALE BOEKEN DOMINEERDEN HET INTELLECTUELE EN UNIVERSITAIRE LEVEN IN HET DUITSE INTERBELLUM. In 1917 verscheen Rudolf Otto's *Das Heilige*. Een jaar later Karl Barth's filosofisch getinte commentaar op *De brief aan de Romeinen*. Beide boeken waren een reactie op het seculiere en rationele karakter van de 19^e eeuw en overschreden de grenzen van de gangbare theologie, die zo veel beloofde maar na 1918 niet meer voldeed. Europa's intellectuele fundament was volledig ondermijnd door existentiële ontgoocheling. Beide boeken waren bestsellers. Barth zag in Otto een geestverwant in de strijd tegen het conservatisme en schrijft in 1919 aan de Zwitserse prof. ds. Ed. Thurneysen († 1974):

Deze week heb ik met veel plezier *Das Heilige* gelezen. Het onderwerp is psychologische benaderd, maar wordt er niet door beperkt. Otto wijst naar het transcendente met zijn *numineuze elementen* die niet rationeel te bevatten zijn omdat ze het *totaliter aliter* zijn, het goddelijke in God. Het opent de weg voor een stevige overwinning op de 'verzoeningsgedachten' van Ritschl. Eindelijk beginnen er elementaire inzichten op te komen, hoewel er niet veel beweging in het onderwerp komt. De theologie houdt vast aan haar afwachtende houding. Deze passiviteit laat zich niet verenigen met het diepe begrip van het onderwerp.¹

Otto was het in zoverre eens met Barths dialectische theologie² dat hij de objectiviteit en werkelijkheid van de bron der openbaring, d.w.z. het goddelijke, erkende. Beiden waren het erover eens dat de oergrond en essentie van religie niet volledig begrepen kan worden. In een aantal belangrijke opzichten echter verschilde Otto's positie van die van Barth.³

1 James D. Smart, (vert.), *Revolutionary Theology in the Making; Barth-Thurneysen Correspondence 1914-1925*, Epworth Press, Londen 1964, p. 47.

2 Bij Barth staan God en mens in een dialectische verhouding, ze raken elkaar niet.

3 Vgl. Ph. C. Almond, *Rudolf Otto*, U.P. North Carolina, Chapel Hill/Londen 1984, p. 4.

Otto baseert religie op het non-rationele. Een bepaalde kennis van het goddelijke is mogelijk als het goddelijke wordt begrepen als de complexe interactie van het rationele en het niet-rationele. John W. Harvey¹ schrijft dat Otto altijd vond dat de leer van Karl Barth en zijn school met zijn dwingende affirmatie van *das Ganz Andere* een eenzijdige dwaling was.² In zijn afscheidscollage in 1928 beschrijft Otto zichzelf als een piëtistische Lutheraan: Lutheraan in zijn erkenning van de objectieve werkelijkheid van de grond van de openbaring, Piëtist voor zover die erkenning was gegrond in het universeel menselijke vermogen voor het beleven van authentieke religieuze ervaringen.³ Een ander verschil komt hieruit voort en heeft betrekking op hun oordelen over de natuur en waarde van religie überhaupt. Volgens Barth zijn religies pogingen tot zelfrechtvaardiging, ze kunnen het goddelijke niet vatten. Als zodanig vallen ze onder de kritiek van de filosoof Feuerbach dat het om illusoire projecties van de menselijke poging tot zelfkennis gaat. De Bijbel is de toetssteen aan de hand waarvan hun antropocentrische in plaats van theocentrische karakter kan worden aangetoond.⁴ Voor Barth is het *christendom* de enige en absolute drager van de religieuze waarheid terwijl Otto geïnteresseerd is in de redelijkheid van religie in het algemeen. Beiden stellen zich teweer tegen pogingen om religie te reduceren tot een louter psychische functie van het individu of tot een product van groepspsychologie. Kortom, Otto en Barth bestrijden de naturalistische of materialistische uitleg die de essentie van de religie elimineert. Religie kan überhaupt alleen verwijzen naar

1 Professor of Philosophy aan het Armstrong College, Newcastle upon Tyne.

2 John W. Harvey, 'Obituary for Rudolf Otto', *The Friend*, 19 maart, 1937, p. 258.

3 Heinrich Frick, 'Rudolf Otto innerhalb der theologischen Situation', *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 19, 1938; Vgl. Joachim Wach, *Types of religious experience, christian and non-christian*, Londen 1951, hfdst. x Rudolf Otto and the Idea of the Holy, p. 212.

4 Vgl. Philip C. Almond, 'Karl Barth and Anthropocentric Theology', *Scottish Journal of Theology* 31, 1978, pp. 435-47. Vgl. Wach 1951, p. 209. Op instigatie van F. Heiler ontving Wach in augustus 1955 het aanbod om in Marburg de gewilde leerstoel van zijn mentor Rudolf Otto te bekleden; vgl. J. Wach, *Understanding and Believing*, 1968, p. 107.